

Małgorzata Burta

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

MICKIEWICZ OD ŚWIĘTYCH (ZARYSY HAGIOGRAFICZNE)

Litania do Wszystkich Świętych
nie odmawia się tylko dla pamiętki!

Adam Mickiewicz

Mickiewicz przez całe życie pielęgnował kontakty z sacrum. Zwłaszcza w latach trzydziestych intensywnie i radykalnie myślał o świętości jako o sile duchowej zdolnej odnowić skarłałą Europę. Dlatego żarliwie zabiegał o „wyszczelbowanie” ducha, o świętość osobistą. Herkulesowe zmagania Mickiewicza unaoczniała w odnowiony, przekonujący sposób Ewa Hoffmann-Piotrowska:

Mickiewiczowski wzorzec świętego – chrześcijańskiego herosa zbudowany jest z kilku kluczowych elementów. Podstawy tego paradygmatu to: wysiłek wewnętrzny, udział w praktykach warunkujących doznanie osobistej łączności z Bogiem, zaangażowanie w sprawy doczesne rozumiane jako służba wspólnocie, realizacja powołania do świętości w stanie świeckim, troska o Kościół rozumiany jako ciało mistyczne, wspólnota wierzących i instytucja ziemiska. Poeta przywiązywał też ogromną wagę do więzi z sacrum przez lekturę Biblii i czytań duchowych¹.

W projekcie egzystencjalnym Mickiewicza znaczącą rolę odegrała także refleksja o świętych, czerpana między innymi ze wspomnianych „czytań duchowych”, wypowiedziana w różnych formach i odsłonach literackich, z niejednakowym stopniem intymności. Mickiewicz przeżywał *communio sanctorum*². Z litaniijnego zagęszczenia wszystkich świętych w znamiennej *Litanii pielgrzymkiej* na ołtarzowe podium wzywa z imienia św. Stanisława, św. Kazimierza i św. Jozafata. Potrójna partykuła orędownicza akcentuje „geokonstelację” patronów Polski, Litwy i Rusi. Mickiewicz w kaznodziejski sposób

1 E. Hoffmann-Piotrowska, „Święte awantury...”. *Orto- i heterodoksje Adama Mickiewicza*, Warszawa 2014, rozdział: *Święty Mickiewicz...*, s. 414.

2 Zob. m.in. M. Prussak, *Kult zmarłych czy świętych obcowanie*, [w:] *Literatura, historia, dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, red. T. Chachulski, A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa 2006. Prussak powołuje się na definicję „tajemniczej łączni świętych”, „św. spójni”, „nadprzyrodzonego obcowania duchowego”, zawartą w haśle *Święci* zamieszczonym w *Encyklopedii kościelnej podług teologicznej encyklopedii Wetzera i Weltego [...]* wydanej przez x. Michała Nowodworskiego, t. 27, Warszawa 1904: „Świętych obcowanie (*communio sanctorum*) jest to nadprzyrodzona spójnia życia, która wszystkich przez Chrystusa odkupionych i uświęconych jako członków jednego Kościoła między sobą jednoczy” (s. 199); „To obcowanie świętych nie jest tylko abstrakcją lub zewnętrznym tylko, bezowocnym i martwym związkiem, ale łącznią rzeczywistą, żywą [...]” (s. 200).

pieczętuje religijno-patriotyczne przesłanie *Ksiąg narodu i pielgrzymstwa polskiego*³. W przestrzeni modlitewnego wezwania: „Wszyscy święci opiekunowie Rzeczypospolitej naszej”⁴ mieści się zapewne również św. Wojciech-Adalbert (ok. 956-997), „biskup praski, benedyktyn, misjonarz, męczennik”, który cieszył się popularnością także w XIX wieku⁵. Nie wiemy, czy Mickiewicz całował nabożnie jego obrazek...⁶. Wydaje się na pierwszy rzut oka, że w stosunku do św. Wojciecha ujawniają się nieintymne, co najwyżej – półintymne racje i odcienie kultu, pietyzm narodowy, a nie osobisty żar uczuć. Święty gnieźnieński jest bohaterem nielirycznych przekazów Mickiewicza, głoszonych (mniej lub bardziej dosłownie) *ex cathedra*, pisanych mimochodem, utrzymanych w poetyce panoramicznej naukowości, w trybach załącznikowych, egzemplarycznych, zawsze „jakoś” doraźnych, zamówionych, oficjalnych, użytkowych i popularyzatorskich, sytuowanych na płynnym, kompilowanym pograniczu historiografii, historiozofii i hagiografii.

Warto zauważyć, że za życia poety nie ukazał się żaden jego polskojęzyczny tekst wzmiankujący o św. Wojciechu. Najważniejszym, całościowym ujęciem biografii Sławnikowica jest francuskie hasło *Saint Adalbert*, które Mickiewicz opracował dla *Encyclopédie catholique*⁷. Nota ukazała się w Paryżu w 1839 roku na stronach 332-333 pierwszego tomu w dwóch gęsto wypełnionych *petitem* kolumnach jako hasło *Adalbert (S)*, ze skrótami i zmianami stylistycznymi w stosunku do autografu⁸, podpisana nie nazwiskiem Mickiewicza, ale pseudonimem „B. Karski”⁹. Francuskie hasło encyklopedyczne pozostawało zwykle na obrzeżach zainteresowań badaczy św. Wojciecha

3 Zob. Z. Stefanowska, *Historia i profecja. Studium o „Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego” Adama Mickiewicza*, Warszawa 1962, zwłaszcza *Zakończenie*, s. 211-212.

4 A. Mickiewicz, *Dzieła*, Wydanie Rocznicowe, red. Z.J. Nowak i in., t. 5: *Proza artystyczna i pisma krytyczne*, oprac. Z. Dokurno, przeł. A. Górski, Warszawa 1997, s. 61.

5 Zob. J. Karwasińska, *Wojciech – Adalbert*, [w:] *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. o. R. Gustaw OFM, t. 2, Poznań 1972, s. 572-589; A. Witkowska, J. Nastalska, *Święty Wojciech, życie i kult. Bibliografia do roku 1999*, Lublin 2002; R. Doktor, *Hagiografia w piśmiennictwie i literaturze okresu romantyzmu*, [w:] *Religijny wymiar literatury polskiego romantyzmu*, red. D. Zamącińska, M. Maciejewski, Lublin 1995, s. 102, 109-110.

6 W wileńskim liście Franciszka Malewskiego do Józefa Jeżowskiego („Jeżowi Jarosz”) z 6-7 i 20 IV 1821 r. ujmujący jest fragment, w którym czytamy, że Mickiewicz „[...] zdjęty w traktierze obrazek ś. Cecylii całował i t. p.” *Archiwum Filomatów. Część 1: Korespondencja 1815-1823*, wyd. J. Czubek, t. 3: 1820-1821, Kraków 1913, s. 257.

7 *Encyclopédie catholique. Répertoire universel et raisonné des sciences, des lettres, des arts et des métiers, formant une bibliothèque universelle*. Publiée par la Société de l'Encyclopédie catholique sous la direction de M. l'Abbé [Jean-Baptiste] Glaire, professeur d'hébreu à la Sorbonne, de M. le V[icom]te [Joseph-Alexis] Walsh et d'un Comité d'Orthodoxie. Parent Desbarres éditeurs. Tome premier A – Alex, Paris 1839. Ostatni, 18 tom encyklopedii ukazał się w 1848 r. Edycja była wznawiana.

8 Autografy artykułu *Saint Adalbert* znajdują się w Bibliotece Polskiej w Paryżu (rkps MAM 37) oraz w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (rkps 3370).

9 Pseudonim „Karski” używany był przez Edwarda Duńskiego. Zob. *Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*, oprac. A. Bar i in., t. 3: *Wykaz nazwisk pisarzy*, Kraków 1938. Nazwisko Mickiewicza zapisane w zniekształconej postaci (*Adam Mickiewikz*) widnieje w spisie współpracowników (*Principaux Rédacteurs*) encyklopedii, załączonym na końcu tomu.

i Mickiewicza z wielu powodów, które można zrozumieć i wtedy, i dziś, przede wszystkim jako dzieło o wątpliwej, podważanej atrybucji, ukryte za parawanem francuszczyzny, „nieprestżowe”, niekanoniczne, zwykle drukowane w wydaniach zbiorowych wśród „pomniejszych pism”, pisane pod presją czasu na zamówienie, poddane restrykcjom wielotomowego wydawnictwa. Nowa edycja krytyczna całej (zachowanej) francuskiej prozy Mickiewicza (*Prose artistique: contes, essais, fragments – Proza artystyczna: opowiadania, szkice, fragmenty*)¹⁰ prowokuje do odświeżenia lektury, stwarza szansę obcowania z „wydobytymi z cienia”¹¹ utworami we współczesnych przekładach, na życie się z „francuskim” Mickiewiczem, także z zamieszczoną w tomie notą *Saint Adalbert* w nowym przekładzie Joanny Pietrzak-Thébault¹². Mobilizuje ponadto do poszukiwań kontekstów źródłowych przede wszystkim w piśmiennictwie francuskojęzycznym.

* * *

Bronię się wewnętrznie przed stwierdzeniem, że Mickiewicz podjął pracę nad hasłem encyklopedycznym wyłącznie z przyczyn i pobudek materialnych, że pilna potrzeba honorarium przesłoniła tu skłonności hagiograficzne. Zachowane wzmianki oświetlające genezę utworu, pieczołowicie zebrane w *Kronice życia i twórczości Mickiewicza*¹³, wiodą nieco meandrycznie to w stronę spodziewanego honorarium, to w stronę duchowych pasji hagiograficznych. Wiemy, że Bogdan Jański, stały współpracownik *Encyclopédie catholique*, autor kilku haseł (m.in. *Brandenburg, Brühl Alojzy Fryderyk, Brühl Heinrich, Brunsvick*), zaprotegował redakcji osobę Mickiewicza jako autora potencjalnych notek. W *Dzienniku 1830-1839* znajdujemy lakoniczne uwagi na temat wspólnego przedsięwzięcia. Wśród licznych „rozporządzeń” na 10 stycznia 1836 roku odczytujemy zapis: „Do Mickiewicza, o *Encyclopédie catholique*”¹⁴. Jański realizuje plan dwa dni później – 12 stycznia wspomina o wizycie u Mickiewicza i potrzebie spisania listy haseł encyklopedycznych. 27 kwietnia pojawia się notka: „List do Mickiewicza o *Encyclopédie catholique*”¹⁵. W *Kronice życia i twórczości Mickiewicza* wzmianka o nie-

10 Dwujęzyczny tom opracowała i opatrzyła Wstępem J. Pietrzak-Thébault przy współpracy M. Prussak, K. Rutkowskiego i J. Wójcickiego (Warszawa 2013, 512 ss.).

11 Zob. E. Szczeglacka-Pawłowska, *Wydobyte z cienia. O nowym projekcie: Adam Mickiewicz. Proza artystyczna: opowiadania, szkice, fragmenty. Prose artistique: contes, essais, fragments, wstęp i oprac. Joanna Pietrzak-Thébault*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich, Warszawa 2013, „Colloquia Litteraria” 2013, nr 2 (15), s. 109-116.

12 Na język polski artykuł *Saint Adalbert* tłumaczony był przez Władysława Mickiewicza („Przewodnik Naukowy i Literacki”, Lwów 1898, t. 24, s. 896-903) oraz przez Artura Górskiego na potrzeby tzw. wydania sejmowego *Dzieł wszystkich*, red. W. Bruchnalski i in., Warszawa 1933-1938 (t. 7, cz. 1: *Pisma prozaiczne francuskie przełożone*, Warszawa 1936, s. 133-143). W wydaniu narodowym, jubileuszowym i rocznicowym spuścizny Mickiewicza korzystano z przekładu Górskiego.

13 M. Dernałowicz, *Paryż, Lozanna. Czerwiec 1834 – październik 1840* (na podstawie materiałów zebranych przez M. Dernałowicz i H. Natuniewicz), Warszawa 1996.

14 B. Jański, *Dziennik 1830-1839*, odczytał z autografu i oprac. A. Jastrzębski, Rzym 2000, s. 364.

15 *Ibidem*, s. 394.

dochowanym liście Jańskiego opatrzona jest komentarzem: „Być może Jański informował w swym liście Mickiewicza o możliwości zarobkowania pisaniem artykułów do *Encyklopedii*, a może już proponował mu napisanie artykułu o św. Wojciechu”¹⁶. W datowanym 13 maja liście Jańskiego do Stefana Witwickiego zawarta jest uwaga: „Przypomnij, proszę cię, Adamowi, artykuł dla *Encyklopedii Katolickiej* S. Adalbert, na przysły tydzień, i spytaj go, czy chce zrobić: *Alexandre, empereur de Russie*”¹⁷. Niemal identyczną wzmiankę zawiera list do Witwickiego pisany około 19 maja: „Proszę cię, przypomnij Adamowi odpowiedź względem artykułów *Encyklopedii Katolickiej*”¹⁸. W *Dzienniku* Jańskiego znajdujemy niedatowane wpisy typu: „Co mówić, czy odpisać *Encyclopédie catholique*”¹⁹, nie możemy rozstrzygnąć, czy dotyczą one zobowiązań autora, czy Mickiewicza. Wśród „najgwałtowniejszych” zadań na 1 czerwca Jański pod nagłówkiem *Do Adama* wpisuje „punkt”: *Encyclopédie catholique*²⁰. Podobną notkę zamieszcza 3 czerwca. Pod datą 7 czerwca czytamy uwagi sporządzone po rozmowie z Charlesem Letellierem, redaktorem publikacji: „Na *świętego Adalberta* oddanie jeszcze czas. Idę do Adama [Mickiewicza], żeby mu to powiedzieć. Nie zastawszy, piszę list. Wracając spotykam go, opowiadam rzecz moją [...]”²¹. Ze strzępów zagęszczonych relacji diariuszowych i monitów epistolarnych wyłania się atmosfera pośpiechu, ponagleń, obciążeń, zatrudnień, zabiegów, w której żył zarówno twórca *Maisonette de Jański*, jak i autor oczekiwanego artykułu. Niedawno odnaleziony list Mickiewicza do Jańskiego pisany z podparyskiego letniska Domont 11 czerwca 1836 roku doświetla genezę artykułu o św. Wojciechu:

W piątek w wieczór goście moi wyjechali. Zacząłem biografią i pisałem, drzemiałem. Nie wiem, czy ją wyczytasz i czy będziesz miał czas przepisać. Ale mego imienia nie podpisuj, lepiej powiedz, że to kto z was zrobił. [...] Popraw tam co można, bo ledwie miałem czas odczytać. Karteczka osobna oddarta służy za dodatek²².

Znamienne wrażenia po wizycie w gospodarstwie Mickiewiczów zanotował jeden ze wspomnianych w liście gości – Julian Ursyn Niemcewicz: „Nieborak Mickiewicz pozbawiony sposobu do życia, zbyt wyniosły, by wsparcie przyjął, smutny, zamyślony, do żadnej pracy literackiej, w których tak celuje, wziąć się nie może”²³.

16 M. Dernałowicz, *op. cit.*, s. 176.

17 *Ibidem*, s. 179. Maszynopis listów B. Jańskiego z lat 1828-1839 w opracowaniu Bolesława Micewskiego (Rzym 2005) jest przygotowany do druku.

18 *Ibidem*, s. 180.

19 B. Jański, *op. cit.*, s. 398, notka opatrzona jest uwagą: „[Bez daty. Około 31 maja lub 1 czerwca 1836]”.

20 *Ibidem*, s. 399.

21 *Ibidem*, s. 408.

22 *Listy do Adama Mickiewicza*, red. E. Jaworska, M. Prussak, oprac. M. Dernałowicz, E. Jaworska, W. Kordaczuk, J. Krauze-Karpińska, t. 5: *Terlecki – Żukowski oraz dwa listy Adama Mickiewicza*, Warszawa 2014, s. 647.

23 J.U. Niemcewicz, *Dziennik 1834-1841*, rkps Biblioteki Polskiej w Paryżu, cyt. za: M. Dernałowicz, *op. cit.*, s. 190.

W liście z 11 czerwca ujmuje mnie ton bezradnej szczerości. Mickiewicz w końcu oddaje Jańskiemu dziełko „niewygotowane”, pisane w wymuszonym pośpiechu, pokornie poddane presji czasu i ograniczeń zewnętrznych. Tekst powstawał szybko, właściwie w ciągu dwóch dni (piątek 10 czerwca – sobota 11 czerwca). Nie można tu mówić o tempie improwizatorskim, ale wydaje się, że Mickiewicz nosił w sobie żywot św. Wojciecha, że na potrzebę chwili wysnuł, dobył go z zasobów pamięci. Uzewnętrzniał wiedzę znaną, wswojoną. Nie bez znaczenia pozostaje to, że Mickiewicz od maja 1836 roku opracowywał dorywczo *Pierwsze wieki historii polskiej*²⁴, że w tak zwanej drugiej księdze *Królestwo Polskie w rodzinie Piasta aż do podziału państwa* pisał obszernie o misji św. Wojciecha. Oba teksty mają wspólne zaplecze bibliograficzne. Wyliczone w zakończeniu noty Mickiewicza na „karteczce osobnej oddartej” adalbertiana to ważne kompendium hagiograficzne, wyraz XIX-wiecznej świadomości „żywotopisarskiej”, ślad kompilacyjnego dobywania z przeszłości. Mickiewicz korzystał z najcenniejszej, „najstarszej biografii świętego Wojciecha” *Vita vel passio Sancti Adalberti episcopi et martyris* (inc. *Est locus in partibus Germaniae...*), której autorstwo przypisał „towarzyszowi Adalberta”, przyrodniemu bratu Radzimowi Gaudentemu, świadkowi opisywanych wypadków, autorowi ścisłej relacji z pierwszej ręki. Jest to tak zwany *Żywot Rzymski* (*Żywot I*, *Vita prior* lub *Vita antiquior*), spisany w roku 998/999 nie tyle przez Radzima czy papieża Sylwestra II²⁵, ile najprawdopodobniej przez opata (od 997 r.) klasztoru benedyktyńskiego św. Bonifacego i św. Aleksego na rzymskim Awentynie – Jana z przydomkiem Kanaparz (Canaparius, Kanapariusz) jako *libellus canonisationis*, na potrzeby przygotowywanej z inicjatywy Ottona III kanonizacji biskupa Wojciecha, którą przeprowadził Sylwester II przed 2 grudnia 999 roku²⁶. Istniały również inne kanoniczne świadectwa źródłowe i legendy o św. Wojciechu, na które jednak Mickiewicz

24 Przypomnijmy, że fragmenty *Pierwszych wieków historii polskiej*, nad którymi Mickiewicz pracował dorywczo od połowy 1836 do maja lub czerwca 1838 r., wydrukowano w Paryżu dopiero w 1868 r.

25 Zob. m.in. J. Starnawski, *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i łacińskiej w wiekach średnich*, Kraków 1993, s. 7-9. M. Krześciński wskazuje na plockie pochodzenie tekstu i jednoznacznie przypisuje jego autorstwo opatowi Astrykowi-Anastazemu w książce *Św. Wojciech, opat Astryk-Anastazy, Bolesław Chrobry, św. Brunon z Kwerfurtu i Płock. Szkice historyczne Płocka X wieku*, Warszawa 2015, zwłaszcza szkice „Rzymski” czy plocki *Żywot św. Wojciecha?* oraz *Astryk-Anastazy autorem, a Płock miejscem napisania najstarszego Żywotu św. Wojciecha – (Vita „Es locus in partibus Germaniae”)*. O dyskusyjnym statusie postaci Astryka wzmiankuje m.in. M. Sosnowski w pracy *Studia nad wczesnymi żywotami św. Wojciecha – tradycja rękopiśmienna i polemika środowisk*, Poznań 2013, zwłaszcza s. 188.

26 Zob. J. Karwasińska, *Wstęp*, [w:] *Ś. Adalberti. Pragensis episcopi et martyris, vita prior*, edidit, praefatione notisque instruxit J. Karwasińska, „Monumenta Poloniae Historica. Series nova”, t. 4, fasc. 1, zwłaszcza s. V-VIII; przekład polski *Vita I w: Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, przeł. K. Abgarowicz, oprac. J. Karwasińska, Warszawa 1966, s. 25-86. Zob. także J. Kanapariusz, *Świętego Wojciecha żywot pierwszy*, tekst łac. oprac. J. Karwasińska, przeł. K. Abgarowicz, koment. J. Karwasińska, Gdańsk 2009. Należy podkreślić, że *Żywot Pierwszy* odznaczał się nie tylko wysokim poziomem teologicznym i filozoficznym, ale także walorami literackimi.

się nie powołuje²⁷. Znamienny jest natomiast odsyłacz do *Acta sanctorum*, cieszącej się powszechnym uznaniem wielotomowej kolekcji-encyklopedii hagiograficznej, zainicjowanej w Antwerpii w 1643 roku przez Jeana Bollandy²⁸. Precyzyjne określenie stopnia zależności/niezależności biogramu Mickiewicza od wskazanych, ale też kompilowanych i w różny sposób zapośredniczonych źródeł jest ważnym zagadnieniem badawczym, które tymczasem musi pozostać w sferze postulatów i karkołomnych wyzwania²⁹. Mickiewiczowskie ujęcie nie osłepia hagiograficzną pozłotą. „Adalbert (święty) apostoł Północy i patron Polski (jego właściwe imię brzmiało WOJCIECH, co znaczy: *pociecha wojowników, consolator armorum*), urodził się w roku 950 [...] w Łubniku w Czechach” – tak rozpoczyna się artykuł Mickiewicza³⁰. Autor przybliżył postać świętego w tradycyjny sposób, przesiąknięty topiką hagiograficzną³¹. Czy słychać tu głos romantyka, romantyzmu? W biografii św. Wojciecha punkt widzenia historyka-mediewisty przenika perspektywę hagiografa. Można tę sytuację opisać słowami Jadwigi Karwasińskiej, odnoszącymi się w bezpośredni sposób do początków historiografii polskiej:

Intencja uświetnienia tronu i dynastii przez wydobycie z zapomnienia i prawie niebytu jej dawniejszych pokoleń [...] jest wyrazem potrzeby odczuwanej przez sfery intelektualno-dworskie. W mniemaniu najszerszego ogółu pierwszym okresem ważnym i pamiętnym w dziejach Polski było dopiero panowanie Bolesława Chrobrego. Z jego imieniem wiąże się legenda o granicach, o szerokim zasięgu ekspansji, o ustaleniu pozycji państwa i o tytule królewskim [...].

27 M.in. *Vita altera, posterior pióra św. Brunona z Kwerfurtu (1004)*, polski przekład Kazimierza Abgarowicza w: *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, s. 89-159; tzw. *Passio s. Adalberti* czy *Pasja z Tegernsee* (przed rokiem 1025) oraz powstałe w Polsce w XII i XIII w. legendy *Tempore illo* i *Miracula s. Adalberti*. Polskie przekłady w: *Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, przeł. J. Pleziowa, oprac. M. Plezia, Warszawa 1987, s. 23-95. Oddziaływanie lokalnej legendy o inc. *Tempore illo* wzrosło w znaczący sposób po włączeniu jej do pierwotnego zrębu znanego XIII-wiecznego cyklu *Legends o świętych, czyli Dzieje Lombardzkie (Legenda aurea)*. Zob. *Legenda na dzień św. Wojciecha*, [w:] Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, przeł. J. Pleziowa, oprac. M. Plezia, Warszawa 2000, s. 579-589. Zob. także: G. Labuda, *Święty Wojciech: biskup-męczennik, patron Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 2004, rozdział 1: *Święty Wojciech-Adalbert – wiedza źródłowa*, s. 13-42.

28 Zob. hasło *Bollandyści* w *Encyklopedii kościelnej*, t. 2, Warszawa 1873. Istniejące do dziś Société des Bollandistes kontynuuje prace hagiograficzne, zob. www.bollandistes.org [20.11.2015].

29 Gerard Labuda podkreśla wkład Mickiewicza, „obszerny artykuł o św. Wojciechu” zalicza do cennych adalbertianów. Wypada zgodzić się z wnioskiem: „Merytorycznie Mickiewicz nie mógł wnieść niczego nowego, a tym bardziej poddać krytyce opinii i opowiadań swoich poprzedników. Na uwagę natomiast zasługuje jego własna opinia o całym Wojciechowym przedsięwzięciu na tle polityki Bolesława Chrobrego, uwieńczonej, jak się Mickiewiczowi zdawało, przyznaniem mu korony królewskiej przez cesarza Ottona podczas zjazdu gnieźnieńskiego”. *Wstęp do antologii Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, oprac. G. Labuda, Warszawa 1997, s. 17.

30 A. Mickiewicz, *Święty Wojciech*, [w:] *Prose artistique: contes, essais, fragments – Proza artystyczna...*, s. 309.

31 Zob. K. Kiskowiak, *W kręgu topiki hagiograficznej. „Żywoty świętych” Piotra Skargi*, Kraków 2008.

o początku państwowości zorganizowanej, utrwalonej w terytorialnym kształcie, uświetnionej blaskiem niezależności i tradycyjnych uprawnień³².

Oprócz tonów historiozoficznych, politycznych, „założycielskich”, patriotycznych słyszę w tekście Mickiewicza dźwięki osobiste, niekompilowane. Chociażby autobiograficzne wyakcentowanie momentu przełomu w życiu młodego Wojciecha – śmiertelnej choroby, powierzenia opiece Matki Bożej, powrócenia cudem do zdrowia...³³. Także zmiana imienia, która jest przypieczętowaniem ponownych narodzin. Mickiewicz podkreśla w szczególny sposób pokorę Adalberta, pragnienie ukrycia się w klasztorze, odważną wierność religijnej misji aż do męczeństwa. Najbardziej zdumiewa jednak to, że w jednoznaczny sposób przypomina i podtrzymuje legendę na temat Wojciechowego autorstwa *Bogurodzicy*:

Zanim pożegnał króla, pozostawił mu na pamiątkę swojego pobytu w Polsce pieśń, którą ułożył w języku słowiańskim na cześć Matki Boskiej. Pieśń ta, zatytułowana *Bogurodzica*, stała się sławna w czasach wielkości Polski. [...] Wspomnieliśmy o hymnie *Bogurodzica*. Bolesław rozkazał, by śpiewały go jego oddziały, stał się on heroiczną pieśnią Polaków. Właśnie ze śpiewem *Bogurodzicy* na ustach siejąca postrach jazda Lechitów uderzała na wroga. Zwiastująca orla białego pieśń wznosiła się nad niezmiernymi polami bitewnymi i przecinała powietrze od Bałtyku po Morze Czarne, od Kremla po brzegi Łaby, a zamilkła dopiero wówczas, gdy Polacy przestali odnosić zwycięstwa. Te wieki historii Polski, które określamy jako *epokę zdobyczą*, mogłyby słusznie nazywać się *epoką Bogurodzicy*³⁴.

Mickiewicz konsekwentnie wzmiankuje o świętym autorze *Bogurodzicy* przy każdej nadarzącej się okazji. We wspomnianej rozprawie *Pierwsze wieki historii polskiej*, w księdze *Królestwo Polskie w rodzinie Piasta aż do podziału państwa*, w podrozdziale *Bolesław Wielki* pisał o „zesłanym przez Opatrzność człowieku, którego pobyt w Polsce stanowi epokę, którego żywot zasługuje na szczególną uwagę historyka, bo zawiera w sobie całe skrócone dzieje ówczesnego Kościoła, ówczesnej Polski”³⁵. Nazywa św. Wojciecha „wieszczem słowiańskim”, który „kazaniem i pieśniami szerzył wiarę”³⁶:

Do Prusaków postanowił udać się Wojciech święty. Żegnając na zawsze Bolesława, zostawił mu na pamiątkę pieśń przez siebie ułożoną. Wieszcz święty [napisał] pieśń sławną *Bogurodzica*,

32 J. Karwasińska, *Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku*, [w:] *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, red. K. Tymieniecki, t. 2: *Spółczeństwo i kultura*, Poznań 1962, s. 242.

33 Andrzej Litwornia określa notę Mickiewicza jako „osobistą publicystykę historyczno-hagiograficzną”, odczytuje ją przez pryzmat autobiograficznych zbieżności i deformacji. W tekście o znamienym tytule *Żywot Wojciecha czy Adama?* czytamy: „Żywot jest mocno nacechowany osobistym doświadczeniem poety [...]. Pisząc o męczenniku Adalbercie, apostołe Północy i patronie Polski, autor [...] kreuje go na obraz i podobieństwo swoje, tzn. poety obdarzonego misją poświęcenia za wiarę i ojczyznę”. „Arkusz” 1997, nr 6, s. 4-5.

34 A. Mickiewicz, *Święty Wojciech*, s. 312, 314.

35 A. Mickiewicz, *Dzieła*, t. 7: *Pisma historyczne. Wykłady lozańskie*, oprac. J. Maślanka, przeł. J. Kowalski, A. Górski, Warszawa 1997, s. 61.

36 *Ibidem*, s. 62.

która miała stać się narodowym hasłem wojny i rozlegając [się] na setnych polach bitew, brzmieć od Bałtyku do Czarnego Morza przez całe świetne wieki dziejów naszych. Epokę, którą nazywają epoką Polski podbijającej, można by nazwać epoką *Bogurodzicy*. Mieczysławowi prawodawcy przyniósł Bohowid katechizm. Bolesławowi Chrobremu ułożył Wojciech hymn wojenny³⁷.

W wykładzie XIII *Kursu pierwszego* Mickiewicz nazywa Sławnikowica „mężem epokowym w dziejach Polski”; podkreśla jego apostolskie „zboyczne duchowe na rzecz chrześcijaństwa”:

Św. Wojciech dał więc Polsce koronę królewską, wskazał jej prawdziwą drogę, na jaką wstąpić powinna w przyszłości. Co więcej, zostawił jako pamiątkę pierwszy pomnik poetycki, jaki posiadamy, pieśń rycerską przezeń ułożoną, najstarszy nie tylko z zabytków polskich, ale nawet z zabytków czeskich wiadomego autorstwa. Polacy mieli zwyczaj śpiewać ją przed każdą bitwą aż po wiek XVI, do czasu, kiedy Polska zaprzestała podbojów³⁸.

* * *

Przypisywanie autorstwa *Bogurodzicy* św. Wojciechowi najpewniej zainicjował prymas Jan Łaski, pierwszy wydawca pieśni w tak zwanych *Statutach Królestwa Polskiego* (1506)³⁹, autor rozslawionego komentarza: *manibus et oraculo sancti Adalberti scripta*⁴⁰. Wzorem Łaskiego wielokrotnie zamieszczano tekst pieśni-ustawy przed zbiorami praw, opatrując go tytułami i komentarzami potwierdzającymi bezsprzeczne autorstwo św. Wojciecha: w rękopiśmiennym łacińskim przekładzie statutu litewskiego (1530-1548) widnieje nagłówek *Canticum sancti Adalberti*; w wydanych w 1532 roku przez Mikołaja Taszyckiego statutach koronnych – *Canticum ad honorem divae Virginis Mariae, per divum Adalbertum archiepiscum Pragensem, regni Poloniae apostolim compositum et scriptum...*; w dziele Jana Herburta *Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone...* (1570) – *Bogurodzica, pieśń przez Świętego Wojciecha uczyniona*,

37 *Ibidem*, s. 63-64.

38 A. Mickiewicz, *Dzieła*, t. 8: *Literatura słowiańska. Kurs pierwszy*, oprac. J. Maślanka, przeł. L. Płoszewski, Warszawa 1997, s. 153 (wykład XIII z 9 lutego 1841 r.).

39 Joannes de Lasco, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum...*, Kraków, Jan Haller, 1506. Zob. M. Wichowa, *Prymas Jan Łaski – pierwszy wydawca „Bogurodzicy”*, [w:] *Jan Łaski, prymas i mąż stanu. Materiały z sesji popularnonaukowych poświęconych Janowi Łaskiemu, prymasowi Polski, kanclerzowi wielkiemu koronnemu*, red. W. Grochowski, Łódź 2006, s. 93-100.

40 Zob. *Bogurodzica*, oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawczy E. Ostrowska, oprac. muzykologiczne H. Feicht, Wrocław 1962, s. 123. Wiesław Wydra sięga do jeszcze dawniejszych pokładów legendarnego przekazu o *canticum sancti Adalberti* w rozprawie *Dzieje legendy o św. Wojciechu, autorze „Bogurodzicy”*, [w:] *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*, red. K. Śmigiel, Gniezno 1992, s. 191-205. Olga Celińska ponawia pytanie: „czy banita – Adalbertus mógł być autorem *Bogurodzicy*?” i prowadzi swój eseistyczno-wizyjny wywód do wniosku: „Na to pytanie odpowiedzi nigdy nie będzie, albowiem... «na początku była zagadka. Lub lepiej: Tajemnica. Pałaca, niepoznawalna przez wieki. Tajemnica *Bogurodzicy*». Niechże więc na wieki Tajemnicą zostanie...”. O. Celińska, *Czy banita – Adalbertus mógł być autorem Bogurodzicy?*, „Tytuł” 1995, nr 3/4a, s. 188-198 (autorka przywołuje słowa R. Mazurkiewicza). Zob. także rozprawy poświęcone *Bogurodzicy* w „Pamiętniku Literackim” 2005, z. 2.

której Polacy przed potykaniem z nieprzyjacielem używać zwykli; u Jana Januszowskiego (*Statuta, prawa i konstytucje koronne...*, 1600) – tytuł powtórzony dosłownie za wydaniem Herburta; w pierwszym tomie *Volumina legum* wydanym w 1732 roku Stanisław Konarski przywołał fragment komentarza Jana Łaskiego⁴¹.

Wojciechowa atrybucja jest pewnikiem dla Piotra Skargi, który w „obroku duchowym” *O cnotach i szczęściu tego Bolesława Chabrego [sic!] i korony otrzymaniu za przyczyną S. Wojciecha, i o nauce tego świętego, w „Bogarodzicy” zamkniętej, dołączonym do Żywota S. Wojciecha Arcybiskupa Gnieźnieńskiego*, zamieścił tekst hymnu (*Bogarodzica, S. Wojciecha pieśń, Polakom podana*) i opatrzył go wprowadzeniem: „Jaką wiarę święty Wojciech w Polszcze szczepił [...], zwłaszcza w pieśni onej, którą *Bogarodzącą* zowią, której Wojciech święty Polaków nauczył”⁴². Wziętość utworu, liczne reedycje⁴³ utrwały legendę autorstwa, powtórzoną przez Floriana Jaroszewicza w dziele *Matka świętych Polska* (1767) niemal w identycznych słowach: „[...] Pieśni onej: *Bogo Rodzica Dziewica, Polaków nauczył*”⁴⁴. Jan Paweł Woronicz w projekcie utworzenia narodowego pieśnioksięgu potwierdzał prastare mniemanie o Wojciechowym „pochodztwie” pieśni bojowej:

[...] dochowała nam starożytność na czele dziejów i statutów zapisaną pieśń *Boga Rodzica*, którą jeszcze dotąd po wszystkich parafianach i przysionkach kościołów słyszycie. Zabytek ten pobożności, jak mniemanie niesie, arcybiskupa gnieźnieńskiego ś(więtego) Wojciecha, jest razem szacownym znamieniem natury języka naszego, który już w owych nawet czasach do rymu i śpiewania tyle był zdalny i teraz nam zrozumiały [...]. Próżno niektórzy uwłoczyć chcieli starożytności tej pieśni, sam jej styl starością zaśnieźdzały za sobą mówi, a nam miło zawsze będzie czytać i wierzyć, że przy odgłosie i pobożnym brzmieniu tej pieśni naddziały nasze na zbiegu Elby i Sali od zachodu, a od wschodu na strumieniu Suli i Dniepra początkowe granice potęgi swojej wykonywali⁴⁵.

W duchu romantycznego uwielbienia przeszłości i mediewizmu, szczególnie po utracie niepodległości, powracano z pietyzmem do „starością zaśnieźdzałych” pieśni narodowych. Romantycy cenili w nich aurę spleątanej pradawności, ślady „pierwiastkowych” form poetyckich, potęgę oddziaływania, arkę polskości. Dlatego Szymon Bielski

41 Zob. *Bogurodzica*, część pt. *Teksty. Opracowania naukowe i źródła przekazów. Transliteracja – transkrypcja*, s. 95-235.

42 *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok...*, Wilno 1780, s. 249-253 (pierwodruk: Wilno 1579). Zob. M. Wichowa, *Piotr Skarga jako wydawca i interpretator „Bogurodzicy”*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Polonica” 2013, t. 21, s. 179-190.

43 Zob. J. Starnawski, *O „Bogurodzicy” w dobie renesansu, reformacji i kontrreformacji*, [w:] *Wiek średni i wiek renesansowy. Studia*, Łódź 1996, s. 123-139.

44 *Matka świętych Polska albo Żywoty Świętych, Błogosławionych, Wielebnych, Świętobliwych, Pobożnych Polaków i Polek [...] zebrane i spisane przez Floriana Jaroszewicza [...]*, cz. 2, poszyt 4, Piekary Niemieckie 1850, s. 133.

45 J.P. Woronicz, *Rozprawa o pieśniach narodowych*, „Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk”, t. 2, Warszawa 1803, przedruk w: *Pisma wybrane*, oprac. M. Nesteruk, Z. Rejman, Wrocław 2002, s. 120-121.

na początku zbioru *Pieśni narodowe z różnych autorów polskich zebrane* (1812) umieszcza „pieśń pierwszą i najdawniejszą, którą św. Wojciechowi przypisują, [...] «święty starożytności zabytek»”. J.U. Niemcewicz w *Przemowie do „Śpiewów historycznych”* pisał: „Uszanowanie, które starożytności winniśmy, pobudziło mnie do umieszczenia na czele dzieła tego najdawniejszej pieśni polskiej, *Boga Rodzica*, przez Świętego Wojciecha pisanej, z nutą, jaką przodkowie nasi przed ośmset lat śpiewali”⁴⁶. Potwierdzona poczytność wierszowanej historii Polski gwarantowała trwale oddziaływanie dostojnego incipitu i jego świętej atrybucji. Wśród licznych przykładów żywotności legendy warto wymienić jej ślady w ikonografii, między innymi obraz z 1694 roku z miejscowości Święty Wojciech pod Gdańskiem, który przedstawia apostoła Północy „w kapie, z krzyżem metropolity, włócznią i z wiosłem w lewym ręku. Stojąc zachwycony widzeniem Matki Bożej z Dzieciątkiem, unosi w jej kierunku prawą dłoń ponad otwartą księgą, na której kartach widnieją, pisane po polsku, słowa przypisywanego mu hymnu *Bogurodzica Dziewica*”⁴⁷.

Legenda łącząca św. Wojciecha i *Bogurodzicę* była niejednokrotnie weryfikowana, podważana i odrzucana, o czym nie mógł Mickiewicz nie wiedzieć. Nie dziwią głosy pisarzy protestanckich – Krzysztofa Kraińskiego⁴⁸ czy Efraima Oloffa⁴⁹. Tadeusz Czacki przekonywał, że pieśń została przełożona z języka czeskiego⁵⁰. Podobnie sądził Feliks Bentkowski, w czwartym rozdziale swojej *Historii literatury...* wśród najdawniejszych pomników języka polskiego przytoczył słowa pieśni *Bogarodziczca dzijewiczca...* i opatrzył tekst następującym komentarzem:

„Że pieśń ta rzeczywiście przez Ś. Wojciecha, a zatem przed rokiem 997, jako rokiem jego śmierci, w języku polskim tak jak Łaski mówi, miała być napisana, trudno jest wierzyć; ponieważ, naprzód co do treści samej nie dopuszczają niektórzy tego zdania, dla pewnych w niej myśli; po wtóre uwaga iż Ś. Wojciech będąc rodem z Czech czyli też z Niemiec, w późnym dopiero wieku życia swego przybywszy do Polski, nie składałby w języku polskim wierszy; po trzeci iż cały tok tej pieśni, wyrazów i polszczyzny, porównany z polszczyzną czternastego i piętnastego wieku, nie

46 *Śpiewy historyczne z muzyką i rycinami przez Jul. Urs. Niemcewicza*, ed. 3, Warszawa 1819, s. 13-14.

47 R. Knapiński, *Św. Wojciech w sztuce polskiej*, [w:] *Dziedzictwo kultu św. Wojciecha. Ogólnopolska sesja z okazji jubileuszu 1000-lecia męczeństwa św. Wojciecha*, KUL – 22 IX 1997, red. R. Knapiński, Lublin 1998, s. 190. Warto przytoczyć rekapitulującą uwagę autora: „Umieszczając obok postaci Świętego obraz Matki Bożej lub dodając mu jako atrybut wstęgę z napisem *Boga Rodzica*, artyści utrwalali tradycję o Wojciechowym autorstwie najstarszej polskiej pieśni religijnej. Pomimo podważania tej teorii przez krytykę naukową, takie ujęcia przetrwały nawet w sztuce XX wieku” (s. 191). Zob. także: *Święty Wojciech w ikonografii i piśmiennictwie. Katalog wystawy. Muzeum Historii Miasta Gdańska 22 kwietnia – 31 maja 1997 r.*, oprac. H. Dzienis, J. Borzyszkowski, Gdańsk 1997.

48 *Postylla kościoła powszechnego apostołskiego, słowem Bożym ugruntowanego i zbudowanego na Jezusie Chrystusie, spisana... przez księdza Krzysztofa Kraińskiego*, cz. 3, Łaszczów 1611, s. 612-613.

49 *Ephraim Oloffs Polnische Liedergeschichte. Von polnischen Kirchen-Gesängen und dererselben Dichtern und Ubersetzern, nebst einigen Anmerkungen aus der polnischen Kirchen- und Gelahrten-Geschichte*, Danzing 1744 (reprint: Leipzig 1976, s. 3-8).

50 T. Czacki, *O litewskich i polskich prawach*, t. 1, Warszawa 1800, s. 48.

okazuje wcale tej starożytności, którą jej niektórzy szczerze lub nieszczerze nadawali. Nie chcąc jej jednak zupełnie Ś. Wojciechowi odmówić, można by przypuścić, iż napisał on pieśń *Boga Rodzicę* w języku czeskim, z którego na dialekt polski przekształcona, w ustach ludu naszego utrzymywała się, i rozmaitych doznawszy odmian, doszła do nas w tej postaci, w jakiej ją Łaski w swym statucie wydrukował⁵¹.

Ślady autorstwa św. Wojciecha zacierał także bibliofil i bibliograf Michał Hieronim Juszyński w *Dykcjonarzu poetów polskich* (1820). Zapewne Mickiewicz znał jego opinię, powoływał się bowiem na słownik w nieukończonym szkicu [*Lart dramatique en Pologne*]⁵².

Mickiewicz ignoruje te mniej lub bardziej wahlliwe unieważnienia. Akcentuje więc świętości i poezji. W kontekście słów z paryskiego listu do Hieronima Kajsiwicza z 31 października 1834 roku usilne podtrzymywanie lekceważonej atrybucji autorstwa pieśni nabiera nowego wymiaru:

Zbyt wiele pisaliśmy dla zabawy albo celów zbyt małych. Przypominaj, proszę, te słowa Saint-Martina: „*On ne devrait écrire des vers qu'après avoir fait un miracle*”. Mnie się zdaje, że wrócą czasy takie, że trzeba będzie być świętym, żeby być poetą, że trzeba będzie natchnienia i wiadomości z góry o rzeczach, o których rozum powiedzieć nie umie [...]”⁵³.

Mickiewicz stawia poezji wysokie wymagania. Nie godzi się, aby była „aktorką, nierządnicą lub polityczną gazetą”⁵⁴. Upomina się o duchową wielkość poety, która decyduje o nadprzyrodzonym majestacie prawdziwej poezji, unosi ją na mistyczne wyżyny, otacza aureolą wzniosłości, używa godności oraz spotęgowanej – wewnętrznej i zewnętrznej – mocy.

W prywatnej litanii Mickiewicza do wszystkich świętych poetów natchniony autor *Bogurodzicy* ma na pewno swoje ponadczasowe miejsce.

LITERATURA CYTOWANA

- Archiwum Filomatów. Część 1: Korespondencja 1815-1823*, wyd. J. Czubek, t. 3: 1820-1821, Kraków 1913.
- Bentkowski F., *Historia literatury polskiej, wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 1, Warszawa 1814.
- Bogurodzica*, oprac. J. Woronczak, wstęp językoznawczy E. Ostrowska, oprac. muzykologiczne H. Feicht, Wrocław 1962.
- Brunon z Kwerfurtu, *Vita altera, posterior*, przeł. K. Abgarowicz, [w:] *Piśmiennictwo czasów Bolesława Chrobrego*, oprac. J. Karwańska, Warszawa 1966.

51 F. Bentkowski, *Historia literatury polskiej, wystawiona w spisie dzieł drukiem ogłoszonych*, t. 1, Warszawa 1814, s. 179-180.

52 A. Mickiewicz, [*Sztuka dramatyczna w Polsce*], [w:] *Prose artistique: contes, essais, fragments – Proza artystyczna...*, s. 79-80.

53 A. Mickiewicz, *Dzieła*, t. 15: *Listy. Część druga 1830-1841*, s. 285. Myśl Saint-Martina edytorzy oddali jako: Nie należałoby pisać wierszy, nie dokonawszy wpierw cudu. *Ibidem*, s. 287.

54 *Ibidem*.

- Celińska O., *Czy banita – Adalbertus mógł być autorem „Bogurodzicy”?*, „Tytuł” 1995, nr 3/4a.
- Czacki T., *O litewskich i polskich prawach*, t. 1, Warszawa 1800.
- Dernałowicz M., *Kronika życia i twórczości Mickiewicza. Paryż, Lozanna. Czerwiec 1834 – październik 1840* (na podstawie materiałów zebranych przez M. Dernałowicz i H. Natuniewicz), Warszawa 1996.
- Doktór R., *Hagiografia w piśmiennictwie i literaturze okresu romantyzmu*, [w:] *Religijny wymiar literatury polskiego romantyzmu*, red. D. Zamaćńska, M. Maciejewski, Lublin 1995.
- Encyclopédie catholique. Répertoire universel et raisonné des sciences, des lettres, des arts et des métiers, formant une bibliothèque universelle*, publiée par la Société de l'Encyclopédie catholique sous la direction de M. l'Abbé [Jean-Baptiste] Glaire, professeur d'hébreu à la Sorbonne, de M. le V[icom]te [Joseph-Alexis] Walsh et d'un Comité d'Orthodoxie. Parent Desbarres éditeurs. Tome premier A – Alex, Paris 1839.
- Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedii Wetzera i Weltego [...]* wydana przez x. Michała Nowodworskiego, t. 27, Warszawa 1904.
- Ephraim Oloffs Polnische Liedergeschichte. Von polnischen Kirchen-Gesängen und dererselben Dichtern und Ubersetzern, nebst einigen Anmerkungen aus der polnischen Kirchen- und Gelahrten-Geschichte*, Danzing 1744 (reprint: Leipzig 1976).
- Fros H. SJ, *Czy biskup-męczennik pozostawił po sobie spuściznę literacką?*, [w:] *Tropami świętego Wojciecha*, red. Z. Kurnatowska, Poznań 1999.
- Hoffmann-Piotrowska E., *„Święte awantury...”. Orto- i heterodoksje Adama Mickiewicza*, Warszawa 2014.
- Jański B., *Dziennik 1830-1839*, odczytał z autografu i oprac. A. Jastrzębski, Rzym 2000.
- Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, przeł. J. Pleziowa, oprac. M. Plezia, Warszawa 2000.
- Kanapariusz J., *Świętego Wojciecha żywot pierwszy*, tekst łac. oprac. J. Karwasińska, przeł. K. Abgarowicz, kom. J. Karwasińska, Gdańsk 2009.
- Karwasińska J., *Państwo polskie w przekazach hagiograficznych XI i XII wieku*, [w:] *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, red. K. Tymieniecki, t. 2: *Spółczesność i kultura*, Poznań 1962.
- Karwasińska J., *Wojciech – Adalbert*, [w:] *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, red. o. R. Gustaw OFM, t. 2, Poznań 1972.
- Karwasińska J., *Wstęp*, [w:] S. Adalberti. *Pragensis episcopi et martyris, vita prior*, edidit, praefatione notisque instruxit J. Karwasińska, „Monumenta Poloniae Historica. Series Nova”, t. 4, fasc. 1.
- Kiszkwia K., *W kręgu topiki hagiograficznej. „Żywoty świętych” Piotra Skargi*, Kraków 2008.
- Knapiński R., *Św. Wojciech w sztuce polskiej*, [w:] *Dziedzictwo kultu św. Wojciecha. Ogólnopolska sesja z okazji jubileuszu 1000-lecia męczeństwa św. Wojciecha*, KUL – 22 IX 1997, red. R. Knapiński, Lublin 1998.
- Krzesiński M., *Św. Wojciech, opat Astryk-Anastazy, Bolesław Chrobry, św. Brunon z Kwerfurtu i Płock. Szkice historyczne Płocka X wieku*, Warszawa 2015.
- Labuda G., *Święty Wojciech: biskup-męczennik, patron Polski, Czech i Węgier*, wyd. 2 uzup., Wrocław 2004.
- Labuda G., *Wstęp*, [w:] *Święty Wojciech w polskiej tradycji historiograficznej*, oprac. G. Labuda, Warszawa 1997.
- Lasco Joannes de, *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum...*, Kraków 1506.
- Listy do Adama Mickiewicza*, red. E. Jaworska, M. Prussak, oprac. M. Dernałowicz, E. Jaworska, W. Kordaczuk, J. Krauze-Karpińska, t. 5: *Terlecki – Żukowski oraz dwa listy Adama Mickiewicza*, Warszawa 2014.
- Litwornia A., *Żywot Wojciecha czy Adama?*, „Arkusz” 1997, nr 6.
- Matka świętych Polska albo Żywoty Świętych, Błogosławionych, Wielebnych, Świętobliwych, Pobożnych Polaków i Polek [...]* zebrane i spisane przez Floriana Jaroszewicza [...], cz. 2, poszyt 4, Piekary Niemieckie 1850.

- Mickiewicz A., *Dzieła wszystkie*, Wyd. Sejmowe, red. W. Bruchnalski i in., t. 7, cz. 1: *Pisma prozaiczne francuskie przełożone*, przeł. A. Górski, Warszawa 1936.
- Mickiewicz A., *Dzieła*, Wydanie Rocznicowe, red. Z.J. Nowak i in., t. 5: *Proza artystyczna i pisma krytyczne*, oprac. Z. Dokurno, przeł. A. Górski, Warszawa 1997; t. 7: *Pisma historyczne. Wykłady lozańskie*, oprac. J. Maślanka, przeł. J. Kowalski, A. Górski, Warszawa 1997; t. 8: *Literatura słowiańska. Kurs pierwszy*, oprac. J. Maślanka, przeł. L. Płoszewski, Warszawa 1997; t. 15: *Listy. Część druga 1830-1841*, oprac. M. Dernałowicz, E. Jaworska, M. Zielińska, Warszawa 2003.
- Mickiewicz A., *Prose artistique: contes, essais, fragments – Proza artystyczna: opowiadania, szkice, fragmenty*, oprac. i wstęp J. Pietrzak-Thébault przy współpr. M. Prussak, K. Rutkowskiego i J. Wójcickiego, Warszawa 2013.
- Mickiewicz A., *Saint Adalbert*, przeł. W. Mickiewicz, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1898, t. 24.
- Niemcewicz J.U., *Dziennik 1834-1841*, rkps Biblioteki Polskiej w Paryżu.
- Postylla kościoła powszechnego apostołskiego, słowem Bożym ugruntowanego i zbudowanego na Jezusie Chrystusie, spisana... przez księdza Krzysztofa Kraińskiego*, cz. 3, Łaszczów 1611.
- Prussak M., *Kult zmarłych czy świętych obcowanie*, [w:] *Literatura, historia, dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej*, red. T. Chachulski, A. Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa 2006.
- Skarga P., *Żywoty świętych Starego i Nowego Zakonu na każdy dzień przez cały rok...*, Wilno 1780 (pierwodruk: Wilno 1579).
- Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących*, oprac. A. Bar i in., t. 3: *Wykaz nazwisk pisarzy*, Kraków 1938.
- Starnawski J., *Drogi rozwojowe hagiografii polskiej i łacińskiej w wiekach średnich*, Kraków 1993.
- Starnawski J., *O „Bogurodzicy” w dobie renesansu, reformacji i kontrreformacji*, [w:] *Wiek średnie i wiek renesansowy. Studia*, Łódź 1996.
- Stefanowska Z., *Historia i profesja. Studium o „Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego” Adama Mickiewicza*, Warszawa 1962.
- Szczegliacka-Pawłowska E., *Wydobyte z cienia. O nowym projekcie: Adam Mickiewicz. Proza artystyczna: opowiadania, szkice, fragmenty. Prose artistique: contes, essais, fragments, wstęp i oprac. Joanna Pietrzak-Thébault*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich, Warszawa 2013, „Colloquia Litteraria” 2013, nr 2 (15).
- Śpiewy historyczne z muzyką i rycinami przez Jul. Urs. Niemcewicza*, ed. 3, Warszawa 1819.
- Średniowieczne żywoty i cuda patronów Polski*, przeł. J. Pleziowa, oprac. M. Plezia, Warszawa 1987.
- Święty Wojciech w ikonografii i piśmiennictwie. Katalog wystawy. Muzeum Historii Miasta Gdańska 22 kwietnia – 31 maja 1997 r.*, oprac. H. Dzienis, J. Borzyszkowski, Gdańsk 1997.
- Wichowa M., *Piotr Skarga jako wydawca i interpretator „Bogurodzicy”*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica” 2013, t. 21.
- Wichowa M., *Prymas Jan Łaski – pierwszy wydawca „Bogurodzicy”*, [w:] *Jan Łaski, prymas i mąż stanu. Materiały z sesji popularnonaukowych poświęconych Janowi Łaskiemu, prymasowi Polski, kanclerzowi wielkiemu koronnemu*, red. W. Grochowalski, Łódź 2006.
- Witkowska A., Nastalska J., *Święty Wojciech, życie i kult. Bibliografia do roku 1999*, Lublin 2002.
- Woronicz J.P., *Rozprawa o pieśniach narodowych*, „Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk” 1803, t. 2, przedruk w: *Pisma wybrane*, oprac. M. Nesteruk, Z. Rejman, Wrocław 2002.
- Wydra W., *Dzieje legendy o św. Wojciechu, autorze „Bogurodzicy”*, [w:] *Święty Wojciech w tradycji i kulturze europejskiej*, red. K. Śmigiel, Gniezno 1992.

Mickiewicz od świętych (zarysy hagiograficzne)

STRESZCZENIE: Artykuł dotyczy religijnego, ściślej: hagiograficznego wymiaru literatury polskiego romantyzmu. Ukazuje zainteresowanie Adama Mickiewicza postaciami świętych, a szczególnie św. Wojciecha. Jest on bohaterem kilku nielirycznych, nieosobistych utworów Mickiewicza. Na pierwszy rzut oka wydaje się, że teksty te pisane były na zamówienie, miały charakter oficjalny, popularyzatorski. Zwłaszcza okoliczności powstania noty biograficznej *Saint Adalbert* (1839), przygotowanej do *Encyclopédie catholique*, pokazują różne odcienie motywacji autora. Okazuje się, że we wszystkich tekstach poświęconych św. Wojciechowi (fragmenty rozprawy *Pierwsze wieki historii polskiej*, 1838; wykład XIII kursu pierwszego *Literatury słowiańskiej*, 1841) Mickiewicz konsekwentnie przypisuje świętemu autorstwo hymnu *Bogurodzica*. Artykuł przynosi odpowiedź, dlaczego Mickiewiczowi zależy na podtrzymaniu XVI-wiecznej legendy o *Canticum sancti Adalberti*, mimo że była w XIX wieku kwestionowana.

SŁOWA KLUCZOWE: Adam Mickiewicz – św. Wojciech – *Bogurodzica*.

Mickiewicz of saints (hagiographic outlines)

SUMMARY: The article concerns religious or rather hagiographic dimensions of Polish romantic literature. It presents Adam Mickiewicz's interests in the persons of saints, especially in St. Adalbert of Prague who is a character of a few unemotional and impersonal pieces of writings by Mickiewicz. At first sight it seems that the mentioned texts were written on request, they were official and they had an official and popularizing character. Especially circumstances of the origin of a biographic note entitled *Saint Adalbert* (1839), prepared for *Encyclopédie catholique*, illustrate hues of the poet's motivation. It appears that in each text devoted to St. Adalbert (fragments of a dissertation *First centuries of Polish history* [*Pierwsze wieki historii polskiej*], 1838; lecture XIII of the first course of Slavic literature [*Literatura słowiańska*], 1841) Mickiewicz constantly attributes the authorship of the hymn *Mother of God* [*Bogurodzica*] to the saint. The study brings an answer to the question why Mickiewicz wanted to sustain the XVI century legend about *Canticum sancti Adalberti* despite the fact that the legend's veracity was questioned in XIX century.

KEY WORDS: Adam Mickiewicz – Saint Adalbert – *Mother of God*.